

Piotr Surma

Pamiętnik Jana Łukasiewicza

Rocznik Historii Filozofii Polskiej 23, 307-311

2009/2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Surma
Uniwersytet Warszawski

Pamiętnik Jana Łukasiewicza

Jan Łukasiewicz urodzony 21 grudnia 1878 we Lwowie, zmarł w roku 13 lutego 1956 w Dublinie. Filozof, logik, jeden z pierwszych uczniów Kazimierza Twardowskiego, współtwórca Warszawskiej Szkoły Logicznej, Minister Oświecenia Publicznego i Wyznań Religijnych w rządzie Ignacego Paderewskiego, dwukrotny rektor Uniwersytetu Warszawskiego. Jego największe dokonania naukowe obejmują prace z zakresu historii logiki starożytnej oraz stworzenie logik wielowartościowych.

Próbując zrozumieć myśl filozoficzną pytamy często: „co filozof mówił?”, zamiast: „dlaczego mówił to, a nie co innego?”, „dlaczego stawał te, a nie inne pytania?”. Podczas gdy odpowiedź na pierwsze pytanie pozwala zaledwie na rekonstrukcję poglądów myśliciela, odpowiedzi na dwa kolejne dają szansę zrozumienia źródeł owych poglądów, drogi twórczej, jaką przebył, motywacji, jakie skłoniły go do podjęcia takich, a nie innych rozstrzygnięć filozoficznych.

W przypadku twórczości Jana Łukasiewicza, filozofa, który pozostawił po sobie stosunkowo niewiele pism, a te, które stworzył traktują częstokroć o kluczowych zagadnieniach w sposób skrótowy, analiza tzw. sytuacji problemowej¹ wydaje się szczególnie obiecująca. Polega ona przede wszystkim na odtworzeniu zastanych przez filozofa trendów i nastrojów intelektualnych, dominujących w okresie, w którym

¹ Pojęcia sytuacji problemowej używa np. Brian Magee w książce Popper (Warszawa 1998) oraz Stanisław Pieróg w artykule *Trudna sztuka umiaru* (*Kronos*, 2/2007, Warszawa 2007).

formuluje on najważniejsze dla swojej twórczości pytania. Tak rozumiana sytuacja problemowa ma charakter w pewnym stopniu obiektywny: myśliciel nie tworzy jej, ale raczej zastaje ją i jest zmuszony ustosunkować się do niej. Po wtóre, analiza sytuacji problemowej wymaga rekonstrukcji wszelkich czynników subiektywnych mających wpływ na stawiane przez filozofa pytania. Czynnikiem takim jest przede wszystkim osobisty światopogląd, oraz filozoficzne „przedzałożenia”, często nieuświadomione, bądź nie w pełni uświadomione przekonania filozoficzne, mające wpływ na repertuar stawianych pytań i sposób udzielania na nie odpowiedzi.

Niepublikowany dotychczas *Pamiętnik* Jana Łukasiewicza stanowi cenne źródło informacji mogących posłużyć do rekonstrukcji rozumianej w ten sposób sytuacji problemowej. Przede wszystkim rzuca on nowe światło na stosunki wewnątrz Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Łukasiewicz, jeden z najbardziej wpływowych jej przedstawicieli, krytycznie oceniał filozoficzne poglądy założyciela szkoły, Kazimierza Twardowskiego². Uznawał je za jałowe, twierdził także, że wpisują się w, jego zdaniem zgubny dla filozofii, nurt psychologizacyjny. Co więcej, Łukasiewicz począwszy od roku 1909 popadł w osobisty konflikt z Twardowskim³, co nie obyło się bez wpływu na jego karierę akademicką. Zaskakuje dysonans pomiędzy treścią *Pamiętnika*, a obrazem pełnej nabożnej czci ze strony Łukasiewicza relacji z Twardowskim, który wyłania się z korespondencji filozofów⁴.

W świetle wspomnień Łukasiewicza rewizji wymaga również rola Twardowskiego w konstituowaniu się Warszawskiej Szkoły Logicznej. Jako prekursora postulatu ścisłości myślenia⁵, stanowiącego jedno z najistotniejszych założeń programowych Szkoły, Łukasiewicz przedstawia bowiem nie Twardowskiego, lecz Stanisława Leśniew-

² Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 5.7.1949, s. 57.

³ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 12.7.1949, s. 62.

⁴ J. Łukasiewicz, *Logika i metafizyka*, Warszawa 1998, s. 437-506.

⁵ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 7.7.1949, s. 61.

skiego, którego wymienia ponadto jako równorzędnego sobie twórcę Szkoły⁶.

Kolejny element sytuacji problemowej Łukasiewicza, którego zrozumienie ułatwia Pamiętnik, związany jest z panującą na początku XX wieku atmosferą przełomu logicznego. Bez wątpienia przekonanie o przełomie w filozofii mającym dokonać się za sprawą logiki silnie oddziaływało na Łukasiewicza, którego fascynację logiką – jak wyznaje na kartach pamiętnika⁷ – zainicjowała lektura tekstów Russella (najpierw *On the Notion of Order*⁸, następnie *The Principles of Mathematics*⁹) oraz pisma Fregego¹⁰.

Pamiętnik pozwala także na rekonstrukcję genetycznego podłoża antypsychologizmu, którego Łukasiewicz był w Polsce prekursorem. Stanowiły je pośrednio rozważania Husserla zawarte w *Badaniach logicznych*¹¹, bezpośrednio zaś poglądy Fregego w tym zakresie¹²: zapoznawszy się z pismami Fregego Łukasiewicz uznał, że inspirowały one antypsychologizm Husserla.

Z *Pamiętnika* dowiadujemy się również o pewnych mało znanych kierunkach, w których Łukasiewicz prowadził prace w zakresie logiki. W wyniku krytyki prób zastosowania wielowartościowych systemów logiki do arytmetyki, która pojawiła się podczas kongresu w Zurychu w roku 1938, Łukasiewicz stworzył systemy wielowartościowe niemodalne i podczas wojny z powodzeniem zastosował je do arytmetyki liczb naturalnych¹³. Łukasiewicz wspomina także prowadzone podczas II wojny światowej prace nad systemem logiki trójwartościowej

⁶ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 5.6.1949, s. 26.

⁷ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 6.7.1949, s. 58-59.

⁸ B. Russell, *On the Notion of Order*, w: *Mind*, Vol. 10, No. 37 (styczeń 1901), s. 30-51.

⁹ B. Russell, *The Principles of Mathematics*, London 1903.

¹⁰ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 5.7.1949, s. 57.

¹¹ E. Husserl, *Logische Untersuchungen. Erster Teil: Prolegomena zur reinen Logik*. Halle 1900.

¹² Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 5.7.1949, s. 57.

¹³ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 5.6.1949, s. 26.

z dwiema wartościami wyróżnionymi, oraz jego zastosowaniem do arytmetyki liczb naturalnych¹⁴.

Pamiętnik jest wreszcie nieocenionym źródłem wiedzy na temat biografii Łukasiewicza. Dowiadujemy się z niego o przyjaźni Łukasiewicza z Heinrichem Scholzem¹⁵, czy też osobistych kontaktach z Meinongiem¹⁶, Schlickiem¹⁷, Reichenbachem¹⁸, C. I. Lewisem¹⁹, Shefferem²⁰ i Turingiem²¹.

Na podstawie *Pamiętnika* możemy również wyciągnąć wnioski na temat poglądów politycznych Łukasiewicza oraz jego osobistego światopoglądu. Jest to szczególnie ważne w świetle faktu, że Łukasiewicz właśnie tworzenie światopoglądów uznawał za właściwy przedmiot filozofii²².

Komentarza wymaga forma *Pamiętnika* oraz kwestie edytorskie związane z jego publikacją. Tekst *Pamiętnika* nie jest ciągły w czasie, kolejne wpisy dotyczą zdarzeń, które nie pozostają względem siebie w porządku chronologicznym. Wpisy obejmują okres pomiędzy 5 maja 1949 roku a 8 maja 1954 roku, przy czym przedostatni wpis dzieli od poprzedniego przeszło cztery lata. Wydarzenia opisywane przez Łukasiewicza rozgrywają się w okresie od wczesnego dzieciństwa, do czasów współczesnych poszczególnym wpisom. Na uwagę zasługuje fakt, iż co najmniej jeden wpis, z dnia 31 lipca 1949 (s. 76), zredagowany został przez Reginę Łukasiewiczową. Wskazuje na to pierwsza osoba liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego, w jakiej zredagowany został tenże wpis.

¹⁴ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 21.7.1949, s. 69-70.

¹⁵ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 18.7.1949, s. 67.

¹⁶ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 7.7.1949, s. 61.

¹⁷ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 4.6.1949, s. 25.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 31.5.1949, s. 21.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Patrz: *Pamiętnik*, notatka z dnia 7.2.1950, s. 99.

²² Patrz: J. Łukasiewicz, *O nauce i filozofii*, w: *idem, Logika i metafizyka*, Warszawa 1998, s. 37.

Opublikowany poniżej tekst został opracowany na podstawie maszynopisu *Pamiętnika* (z odręcznymi poprawkami autora), stanowiącego część *Spuścizny po Janie Łukasiewiczu*²³ znajdującej się w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego.

W tekście dokonane zostały skróty, mniej istotne fragmenty streszczone zostały w nawiasach kwadratowych. W nawiasach kwadratowych zaznaczona została również numeracja stron rękopisu²⁴. Pisownia została zmodyfikowana zgodnie z postanowieniami reformy roku 1936. Wspomniane w tekście publikacje, oraz wybrane kwestie, których zrozumienie mogłyby nastęrczyć czytelnikom trudności, opatrzone zostały przypisami. Przypisami nie zostały natomiast opatrzone licznie pojawiające się w tekście nazwiska, jako że poczynione przez samego autora wyjaśnienia wydają się wystarczające.

²³ Szczególne podziękowania należą się władzom Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego za udzielenie zgody na publikację *Pamiętnika*.

²⁴ W wersji maszynopisanej jednej stronie rękopisu odpowiadają często dwie lub więcej stron.